

[Methods of teaching foreign languages in general education institutions]. Kyiv.

6. *Metodika obucheniya inostrannym yazykam v sredney shkole.* (1991). [Methods of teaching foreign languages in secondary school]. Moscow.

7. *Metodyka formuvannya mizhkul'tirnoyi komunikativnoyi kompetentsiyi.* (2011). [Methods of formation of intercultural foreign language communicative competence]. Kyiv.

8. Starkov, A. P. (1979). *Navchannya anhliys'koyi movy v seredniy shkoli.* [Teaching English in high school]. Kyiv.

9. Tambovkina, T. Yu. (1984). *Obucheniye rassuzhdeniyu – sredstvo aktivizatsii rechemyslitel'noy deyatel'nosti uchashchikshya.* [Teaching reasoning as a means of anchoring the speech-thinking activity of students].

10. Frolikova, Ye. Yu. (2011). *Neobkhodimost' sovershenstvovaniya obucheniya monologicheskoyu vyskazyvaniyu na angliyskom yazyke v shkole i vuze.* [The need to improve teaching monologue in English at school and university].

11. Shatilov, S. F. (1977). *Metodika obucheniya nemetskomu yazyku v sredney shkole.* [Methods of teaching German in secondary school]. Leningrad.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТОКАРЄВА Тетяна Станіславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми методики викладання німецької мови в середній школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TOKARYEVA Tetyana Stanislavivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic Languages and Teaching Methodology at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: actual problems of the methodology of teaching German in high school.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2021 р.

УДК 378.14

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-200-138-142

УЛИЧНИЙ Ігор Любомирович –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки спеціальної та соціальної освіти

Цentrальноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-2614-2678>

e-mail: UlychIL@gmail.com

СЕМЕЗ Андрій Анатолійович –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки спеціальної та соціальної освіти

Цentrальноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7173-7155>

e-mail: seman1973@gmail.com

РОЗВИТОК ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування освітньої галузі актуалізує необхідність розв'язання сучасних навчально-виховних завдань, спрямованих на моделювання психологічного середовища, сприятливого для високоефективної самодіяльності особистості. Тільки належним чином організована взаємодія «викладач-здобувач» у змістовно новій ситуації соціального розвитку спонукає студента до розгортання його потенційних можливостей самозростання, самоактуалізації та самовдосконалення. Тому дослідження психолого-педагогічних аспектів професійного самовдосконалення здобувачів у навчально-виховному процесі ЗВО є необхідною передумовою формування ефективної системи

професійної підготовки майбутніх педагогів, яка повинна здійснюватися у новій особистісно-орієнтованій парадигмі, передбачати актуалізацію професійно-важливих особистісних якостей, орієнтуватися на формування професійної компетентності педагога, а також створення системи професійних навичок, які дозволять майбутньому фахівцю досягати професійного успіху і забезпечать його самореалізацію.

Здатність педагога до самовдосконалення є визначальним фактором якості освіти. На теперішній час майбутнім фахівцям недостатньо лише оволодіти сукупністю певних професійних знань, умінь та навичок, надзвичайно важливим для них є спроможність до професійного самовдосконалення

особистості, що дає змогу найбільш повно себе реалізувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематиці питань професійного самовдосконалення присвячені наукові праці О. Антонової, І. Беха, М. Боришевського, Т. Вайніленко, Г. Клименко, М. Демкова, Ф. Дьякова, К. Єльницького, В. Квас, А. Маслоу, Л. Мацук, С. Миропольського, О. Павлюк, Є. Павлютенкова, С. Пальчевського, К. Платонова, О. Прокопової, Н. Рум'янцева, О. Саурбасової, О. Скворцової, О. Солодовник, В. Тертичної, Н. Троценко, В. Фрицюк, С. Хатунцевої, І. Чемерилової, Т. Шестакової та ін.

Разом з тим, нежважаючи на значні напрацювання науковців у сфері дослідження готовності до професійного самовдосконалення, на теперішній час в умовах модернізації освітньої системи, особливої уваги потребує проблема формування у майбутніх освітян готовності до саморозвитку та самовдосконалення у професійній діяльності.

Мета статті – дослідження розвитку готовності до професійного самовдосконалення у майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми погоджуємося з О. Солодовник, яка у структурі готовності до професійного самовдосконалення виокремлює наступні компоненти:

1. Мотиваційно-аксіологічний який характеризується інтересом та потребою у самовдосконаленні, ціннісними орієнтаціями на майбутню професійну діяльність та формуванням зазначеної готовності (загальнолюдські духовно-моральні цінності добра, гуманістичні світоглядні установки, норми та правила професійної поведінки працівника, усвідомлення важливості гуманістичних цінностей у власному житті та фаховій діяльності тощо).

2. Інформаційно-пізнавальний – окрім системи фахових, вклучає сукупність знань щодо професійного самовдосконалення: теоретичних та психолого-педагогічних засад професійного самовдосконалення (чіткі уявлення про особливості, зміст, ознаки, складові професійного самовдосконалення), основних механізмів його реалізації (етапів, форм, методів, засобів), практичних основ професійного самовдосконалення майбутнього фахівця тощо.

3. Операційно-діяльнісний представлений системою вмінь професійного самовдосконалення (ставити мету й визначати завдання професійного самовдосконалення, планувати кроки щодо їх досягнення, володіти різними методами, прийомами і технологіями самовдосконалення, вибирати і використовувати доцільні засоби для пошуку й

засвоєння інформації, використовувати самостійно наукові джерела, здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінку результатів діяльності із самовдосконалення).

4. Особистісно-рефлексивний передбачає спрямованість на самоаналіз, самооцінку професійного розвитку, характеризує систему потреб здобувачів у визначеному напрямі, ціннісне усвідомлення необхідності сформованості кожної якості для майбутньої професійної діяльності [3].

Активізація механізмів професійного самозростання особистості має тісний зв'язок із функціонуванням потенціалу професійного самовдосконалення. Зауважимо, що у професійній орієнтації поняття «потенціал» розглядається у площині актуального та потенційного у професійному самовизначенні студентської молоді і використовується вченими для дослідження саморегулюючої активності особистості у професійному самозростанні.

Особливу увагу слід акцентувати на розвитку потенціалу професійного самовдосконалення у здобувачів старших курсів. Сучасними науковцями переконливо доведено необхідність активізації професійного самовдосконалення студентів на основі розвитку у них здатності до самопізнання та пізнання особливостей професійного ринкового середовища, адекватної самооцінки та оцінки вимог сучасних професій, узгодження власних потреб з вимогами обраної майбутньої професійної діяльності. Основними формами самовдосконалення майбутніх педагогів є творча самоосвіта, професійне самовиховання, розвиток професійної самосвідомості (самопізнання, самооцінка, самоаналіз) та самореалізація, котрі складають основу входження молоді людини у певне професійне середовище.

Поняття «потенціал професійного самовдосконалення» слід розглядати як складне динамічне утворення особистості, що характеризує наявність у здобувачів достатнього особистісного ресурсу для взаємодії з надзвичайно динамічним соціальним середовищем, вимоги якого постійно зростають, і потребують залучення невикористаних внутрішніх резервів для підтягування особистісного рівня до рівня нових вимог середовища розвитку. Означене протиріччя визначає потенційні можливості здобувачів ЗВО до самовдосконалення в процесі професійного самозростання.

Людина самостійно формує свій професійний потенціал, активно взаємодіючи з оточуючим соціальним середовищем. Суспільні інститути намагаються створити для цього сприятливі умови. Вирішальну роль у професійному самовдосконаленні й зростанні

відіграє кожний індивід, обираючи, реалізуючи та постійно коригуючи свою життєву програму. Зміщення акцентів на активність особистості, визнання її права на вільний вибір різних варіантів життєвих програм та відповідальність за свою долю стають основною умовою формування потенціалу професійного самовдосконалення.

Обираючи і намагаючись реалізувати життєву програму, людина орієнтується на такі соціально-професійні ролі, які зможуть забезпечити їй якомога кращі умови для безпеки життєдіяльності. Моделювання життєвої програми пов'язане з придбанням людиною послуг на інформаційно-освітньому просторі для оволодіння певним освітньо-кваліфікаційним рівнем професіоналізму. За таких умов особистість ще задовго до початку професійної діяльності стає у суспільстві потенційним носієм професіоналізму. Сутність потенціалу професійного самовдосконалення особистості, на наш погляд, і полягає у наявності можливостей за певних об'єктивних умов виконувати професійні обов'язки.

Ми приймаємо класифікацію Г. Клименко, яка виділяє групи мотивів, необхідних для формування готовності здобувачів до професійного самовдосконалення:

- соціальні мотиви (вимоги соціального оточення до професійної компетентності фахівця, відповідальність, розуміння соціальної значимості професії вчитель, бажання зайняти певну позицію у відносинах з оточуючими, отримати їхнє схвалення);

- пізнавальні мотиви (орієнтація на опанування новими знаннями, намір поглибити наявні знання, зацікавленість у засвоєнні способів самостійного добування знань, прийомів професійної діяльності);

- професійні мотиви (орієнтація на творчу професійну діяльність, потяг до прояву індивідуальності, бажання досягти успіху в професійній діяльності);

- мотиви особистої зацікавленості (прагнення до самопізнання, самоствердження у власних очах, орієнтація на високий рівень інтелектуального та особистісного розвитку та ін.) [2].

Одним із критеріїв рівня сформованості мотиваційної сфери є ставлення студента до навчальної діяльності (успішність, активність здобувачів на заняттях, участь в конкурсах професійної майстерності, науково-практичних конференціях і таке ін.).

Т. Черкашина стверджує, що етап особистісно-професійного самовдосконалення на засадах самопізнання включає наступні прийоми:

- прийом «ідеал моральності», що передбачає розробку власного морального кодексу, якого слід неухильно дотримуватися

(індивідуальні правила поведінки, які базуються на знанні статусних прав, привчають до сумлінного виконання своїх обов'язків і відповідають загальнолюдським цінностям: моральним, громадянським та соціальним);

- прийом «планування», який передбачає складання плану самозобов'язань на тиждень, місяць, рік, залежно від свідомо сформульованих мети та завдань, а також з'ясування обсягу роботи щодо конкретних зобов'язань, визначення терміну їх виконання, залучення сил і засобів, необхідних для реалізації того чи іншого пункту плану й аналіз можливостей для доцільного їх виконання (цей прийом розвиває відповідальність, дисциплінованість, працелюбність та допомагає обрати індивідуальний ритм самопізнання і особистісно-професійного самовдосконалення, формуючи ознаки високого рівня комунікативної педагогічної культури;

- прийом «дзеркального відображення», в основі якого лежить здатність до спостереження та самоспостереження, здатність бачити в інших, як у дзеркалі, те, що розвинене в самому собі (і добре, і погане), допомагає позбутися негативних якостей, примножити чесноти і побачити недосконалість оточуючих;

- прийом «сумірності власних сил і можливостей», що передбачає щоденне планування діяльності на наступний день, заплановані справи повинні бути посильні та доцільні, щоб запобігти розчаруванню через нереалізовані бажання та уникнути докорів сумління від необгрунтовано вибраної мети та можливостей для їх втілення.

- прийом «магнітного тяжіння» передбачає неупереджене ставлення один до одного, щирість і відвертість у взаєминах та особливу вимогливість в об'єктивній самооцінці, передбачає толерантність, взаєморозуміння, взаємоповагу та взаємовідповідальність;

- прийом «відповідність створеному ідеалу» – критерієм досягнень особистості в самопізнанні і самовдосконаленні вважається перш за все відсутність образи як руйнівної сили у взаєминах, шлях подолання образ полягає в розумінні людської недосконалості (у тому числі власної), в опануванні здатності бачити одну й ту ж річ, проблему, явище під різним кутом зору, з різних позицій, формуванні почуття міри [5].

Важливими принципами, що сприяють ефективному формуванню готовності здобувачів педагогічних ЗВО до професійного самовдосконалення, є наступні:

1. Принцип розвитку розкриває взаємозв'язок розвитку особистості в онтогенезі і безперервній самоосвіті,

залежність рівня її розвитку, зрілості особистості педагога від рівня самоосвіти і самовиховання. Принцип розвитку пов'язаний і детермінований метою і сенсом усього життя.

Професійна педагогічна діяльність багато в чому задає напрямок розвитку особистості педагога, служить детермінантою розвитку при цілеспрямованому, творчому, постійному вдосконаленні педагога. Лінія розвитку за схемою процесу являє собою поступальну послідовність ступенів, стадій, періодів, відповідних філософському закону розвитку систем.

2. Важливим принципом професійного самовдосконалення є принцип самодіяльності, який орієнтує педагога на розкриття своїх творчих педагогічних здібностей у професійній діяльності. Самовдосконалення вчителя можна розглядати як особливий вид діяльності з властивими для будь-якої діяльності психологічними характеристиками: потреби, мотиви; мета; програма дій; прийоми реалізації; самоаналіз; самокорекція. Цілеспрямована активність і творча діяльність педагога з перетворення своєї практичної діяльності і себе в якості її суб'єкта становить суть зазначеного принципу.

Принцип самодіяльності дозволяє простежити активність і творчий потенціал педагога в роботі над собою, його потребу в саморозвитку, самореалізації у професійній діяльності.

3. Принцип рефлексивності процесу самовдосконалення педагога пов'язаний із співвідношенням зовнішнього і внутрішнього досвіду, їх діалектикою. Звернення свідомості педагога до свого внутрішнього світу без зміни, перетворення професійної діяльності призводить до розриву самого суб'єкта від його діяльності. Цілісність і системність аналізу педагогічної реальності полягає у конструктивній організації рефлексивних процесів у педагога. Багато науковців, зокрема С. Кондратьєва, В. Кривошеєв, Т. Сечень стверджують, що центральною ланкою самовдосконалення є рефлексія – як особлива властивість самосвідомості, спрямована на володіння собою, своєю особистістю та діяльністю, що проявляється у визначенні перспективних напрямків власного розвитку. Саме рефлексивні процеси здійснюють визначальний вплив на хід професійного самовдосконалення педагога.

Духовно-перетворювальна функція рефлексії педагога визначається ціннісно-смісловим змістом педагогічної діяльності, яка являє собою і інтерпретується самим педагогом як особистісно значущий предмет дослідження, за допомогою чого педагог є активним та ініціативним у процесі свого професійно-особистісного самовдосконалення.

Конструктивна професійно-педагогічна рефлексія позбавляє педагога від стихійного, фрагментарного, інтуїтивного, ситуативного характеру педагогічного пошуку шляхів до розкриття особистості учня і самого себе.

Евристичні можливості принципу рефлексивності полягають в індивідуально-особистісному усвідомленні і розробці власних способів здійснення професійної діяльності, набутті осмисленої продуктивної активності в процесі самовдосконалення [4].

4. Швидкі темпи розвитку інформаційно-мережевої економіки зумовлюють стрімке проникнення процесів цифровізації та віртуалізації у сферу праці, особистий простір людини, забезпечують динамізм в якісних характеристиках людських ресурсів, педагоги вимушені безперервно засвоювати нові знання, різноманітні навички використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Конкурентні переваги на глобальному ринку праці виявляють передусім працівники, які опанували сучасні ІКТ, успішно працюють на платформах дистанційного зв'язку, здатні до прояву творчості, креативного мислення, емоційного інтелекту, адаптивності й самоорганізації. Інформатизація сучасного суспільства висунула принцип безперервності освіти на позиції пріоритетного принципу сучасної освіти (в тому числі й педагогічної).

Компетентність формується в умовах спеціально організованої освітньої діяльності. Дане твердження підтримує Є. Клімов, підкреслюючи, що саме в процесі професійного навчання відбувається засвоєння системи основних ціннісних уявлень, що характеризують професійну спільноту оволодіння спеціальними знаннями, вміннями, навичками, необхідними та важливими для майбутньої професійної діяльності, ... для успішного професійного старту. Розвиваються професійно важливі особисті якості, структурується система цих якостей [1].

Питання професійного самовдосконалення набувають особливої актуальності для здобувачів під час навчання у ЗВО, оскільки саме на цьому етапі становлення фахівця закладаються основи професійного зростання. Професійна підготовка педагога у ЗВО повинна сприяти розвитку в майбутніх фахівців здатності до творчості, креативного мислення, самостійного прийняття рішень, планування своєї діяльності й управління нею, неперервної самоосвіти та самовдосконалення. Під час проходження пропедевтичної педагогічної практики відбувається запуск потенціалу професійного самовдосконалення з обраного здобувачем фаху. А на виробничій педпрактиці (на 4-му курсі) здійснюється оволодіння та вдосконалення використання набутих

теоретичних знань, сформованих професійних умінь та навичок, професійно важливих якостей особистості, що дають змогу педагогу ефективно організувати навчально-пізнавальну діяльність і здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив і взаємодію з тими, хто навчається. Розвивається у здобувачів вищої освіти свідомо потреба постійного неперервного професійного зростання на шляху «акме» самовдосконалення (досягнення вершин професіоналізму і зрілості педагога).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Важливим завданням підготовки майбутнього педагога в сучасних умовах є формування у здобувачів позитивної установки на роботу по саморозвитку професійно значимих якостей особистості та опанування вміннями і навичками творчої самоосвітньої та самовиховної діяльності. Подальші дослідження готовності до професійного самовдосконалення майбутніх педагогів доцільно спрямувати на пошук умов, сприятливих для підвищення потенціалу професійного самовдосконалення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Климов Е. А. Введение в психологию труда: учебник для вузов. М. : Культура и спорт; ЮНИТИ. 1998. 382 с.
2. Клименко Г. А. Готовность студентов к профессиональному самосовершенствованию как актуальная психолого-педагогическая проблема. // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена 77 (2008).
3. Солодовник О. В. Формування готовності майбутніх молодших спеціалістів з медичною освітою до професійного самовдосконалення у процесі фахової підготовки. Рукопис: дис. канд. пед. наук. Житомирський державний університет ім. Івана Франка. Житомир. 2017. С. 9–10.
4. Уличний І. Л. Формування готовності студентів педагогічних вищих навчальних закладів до професійного самовдосконалення. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Випуск 125. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка. 2014. С. 211–215.
5. Черкашина Т. В. Формування внутрішньої культури суб'єкта педагогічної діяльності на засадах самопізнання та особистісно-професійного самовдосконалення / Т. В. Черкашина // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : Збірник наукових праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. № 45(69). С. 155–161.

REFERENCES

1. Klymov, E. A. (1998). *Vvedeniye v psikhologiyu truda: uchebnyk dlia vuzov*. [Introduction to Labor Psychology]. Moskva.
2. Klymenko, H. A. (2008). *Hotovnost studentov k professyonalnomu samosovershenstvovaniyu kak aktualnaia psykholoho-pedahohyheskaia problema*.

[Students' readiness for professional self-improvement as an urgent psychological and pedagogical problem]. Moskva.

3. Solodovnyk, O. V. (2017). *Formuvannia hotovnosti maibutnykh molodshykh spetsialistiv z medychnoiu osvitoiu do profesiinoho samovdoskonalennia u protsesi fakhovoi pidhotovky*. [Formation of readiness of future junior specialists with medical education for professional self-improvement in the process of professional training]. Zhytomyr.

4. Ulychnyi, I. L. (2014). *Formuvannia hotovnosti studentiv pedahohichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladiv do profesiinoho samovdoskonalennia*. [Formation of readiness of students of pedagogical higher educational institutions for professional self-improvement]. Kirovograd.

5. Cherkashyna, T. V. (2014). *Formuvannia vnutrishnoi kultury subiekta pedahohichnoi diialnosti na zasadakh samopiznannia ta profesiino-osobystisnoho samovdoskonalennia*. [Formation of the internal culture of the subject of pedagogical activity on the basis of self-knowledge and professional and personal self-improvement]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

УЛИЧНИЙ Ігор Любомирович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки спеціальної та соціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження почуття провини, формування потенціалу професійного самовдосконалення, психолого-педагогічний супровід профорієнтаційної роботи.

СЕМЕЗ Андрій Анатолійович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки спеціальної та соціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми соціально-професійної адаптації вчителя, соціального педагога, соціального працівника; педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ULYCHNYI Ihor Lyubomyrovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Special and Social Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: investigation of guilt, capacity building professional self improvement of seniors high school student, psychological and pedagogical support career guidance.

SEMEZ Andrii Anatoliiovych – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Special and Social Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: problems of social-professional adaptation of a teacher, a social pedagogue, a social worker; pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynskyi.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2021 р.